

Tüskés Tibor : Nagy László

Megírni az első összegező monográfiát Valakiről, aki már életében legendává növekedett, s halála óta nőttön-nő tiszta fénye: egyszerre hálás és nehéz feladat. Hálás, hisz a fényből óhatatlanul vetül valami a monográfiára is; nehéz, ... De ezt úgyis csak az értheti, aki hasonlóval maga is próbálkozott; lássuk inkább, miként lesz úrrá Tüskés a nehézségeken.

1. Láttatóan részletezi a gyermek- s ifjúkor tájait. Nagy László esetében, akinek költészeté véges-végig erős és színes szálakkal kötődik — ha sokszor rejtetten is — gyermekkora tájaihoz, kiváltképpen fontos ez az indítás. Tüskésnek meg valósággal keze — és szíve — ügyibe esik, hiszen — országleírő könyveinek nagy népszerűsége mutatja — alig akad ma, aki versenyezhetne véle tájaink bemutatásában, a tájakban rejtőzködő lélek fölmutatni tudásában. Figyeljük csak: „Felsőiszkáz két táj találkozásánál fekszik: délről a Bakonyalja utolsó, északról a Kisalföld legszélső települése. A láthatár peremén hegyek kéklenek. »Távoli körben dombok, erdők, hegyek. Nyugaton a Ság és Kemenesalja, keleten a Somló és a Bakony.« ... A medencét szelíd patakok ölelik át, a Marcal, a Halyagos és a Torna. Vizük bő fűvű réteket, barokk füzeket öntöz. A völgy szélein ősi települések, furcsa nevű községek; egyik-másik neve talán Árpád-kori nyelvemléket őriz: Csögle, Csösz, Kerta, Kamond, Dabrony, Vecse, Karakószörcsők, Boba, Vid, Berzsény, Torna.» Nagyék a kicsi falu legszélső házában éltek: azontúl már szántók és rétek indulnak szelíd hullámmal Kemenes messziről kéklő dombhátjai felé. Szelíd és mégis elszánt ez a táj; türelme titkolt indulatokat takar, tán vadóc vadságokat is. Figyelmeztetően emelkedik a sík fölé a Somló, hamar őszülő feje mindenfelől magára vonja a tekintetet, pedig — ritkaság ilyen nagy hegyek esetében — nyoma sincsen rajta a legcsekélyebb hivalkodásnak se.” Tüskés mindent ismer a tájon; még azt is tudja, hogy a Somló felemagasan az út mellett az a fene nagy homorú kő Kinizsi fenekének őrzi a nyomát.

2. A tájak után a Tárgyak. Tán Takáts Gyula a mestere; Tüskés mindenesetre csak hozzá foghatóan értette meg a „Helyettük szóljal” parancsát. Kell-e mondani, milyen fontos ez éppen Nagy László esetében, akit egész életében kísért és nyűgözött gyerekkorának tárgyi világa? „Korán megtanulja az alapvető kézművestörvényt: mindenhez csak a legalkalmasabb szerszámmal szabad nyúlni. »Már gyermekkoromban igen akartam, hogy a fából valami legyen — írja —, valami gyereknek való, de azt se bántam, ha kapubálvány lett, vagy itatóvályú.«” Ez a közvetlen, kézműves kapcsolat az embert körülvevő tárgyakkal, a Kéz alkotó okosságának ez a megélt gyakorlata a maga ősi embert teremtő egyetemességében egyedül a paraszti közösségekben őrződött meg; Nagy László a sok évezredes, hatalmas paraszti technikai kultúra legutolsó percében gyermekként még éppen megmerülkezhett ebben a maga szerénységében is hasonlíthatatlanul gazdag tárgyi világban, hogy aztán elmúltával metaforákká transzformálhassa emberszabású és emberi léptékű formáit. Tüskés többször elemlegeti Nagy László kedves ménjének fékszarját, amit később a derekán hordott; szinte odaköti vele a szíj viselőjét ehhez az ősrégi tárgyvilághoz.

3. Még mindig a gyermek- s ifjúkor; szociológiai tekintetben. Tüskés Tibor Márkus Istvánnal, Varga Domokossal, Fekete Gyulával, Lázár Istvánnal, Moldova Györggyel, Kunszabó Ferencsel egyetemben a magyar irodalom szociográfikus tendenciáinak legismertebb folytatóihoz tartozik. Kritikusként és irodalomtörténészként is értőn vázolja hát a gyermek s növendék Nagy László ölelő paraszti lét immár megmásíthatatlanul elmúlt vonásait. Tüskés a Nagy László gyermekkorában már bomló, de még eleven falu valódi világában helyezi el hőseit. „Beleszületett a közösségbe, a kialakult szokásvilágba, s elfogadta annak normáit, erkölcsi követelményeit. A falusi életet a mítosz szintjén élte át, a paraszti életforma teljes világképet adott számára, az élet szokásai kultusként ivódtak véérébe. S amikor élete külső kereteiben elszakadt ettől az életformától, illetve maga a hagyományos paraszti életforma változott meg, mitikus elemeit költőként megőrizte, teljes világképet és világmagyarázatot adó költészetébe olvasztotta.” A pápai tanuló évek jelentősége — holott két kiváló tanára is akadt — tán ezért sem versenyezhet a faluval. Bejárta Tüskés lelkiismeretesen hőse Pápáját is, de nem igazsággal — biográfusok bevett szokása szerint — holmi pedagógiai paradicsommá vagy legalábbis purgatóriumná szépíteni azt, amit a költő a „pokol tornácá”-nak érzett.

4. A szellem betörése. Sarlócska Ernő nevezte így még a harmincas években azt a minden ember életében törvényszerűen beköszöntő periódust, amikor az ifjú valami titkos belső készítés hatására a világ reázdulóló élményeivel még kidolgozatlan, ám saját arcát szembesíteni kényszerül. Ha a gyerekkor nagyolta ki a lélek alapanyagát, a szellem betörése fogja ezt az anyagot formákká csiszolni és finomítani. Ez a döntő periódus Nagy László életében egybeesik — hadd használjam Kabdebő Lóránt revelatív riportorozatának címét s méginkább értelmét — „A háborúnak vége lett” évekkel. „A háborúnak vége lett” évek tiszta szándékait és szép reményeit regisztrálja Tüskés filológusi és szociológusi hűséggel; a népi kollégiumok hasonlíthatatlan atmoszféráját, az életre szóló — és életre határozó — barátságokat. S jó szemmel veszi észre, hogy egy jókor jött hosszú bulgáriai ösztöndíj miként hosszabította meg ezt az áldott állapotot hőse életében, valósággal második hazát teremtve neki a bolgár népköltészetben. Így majdnem öt jó esztendő jutott Nagy Lászlónak ténylegesen művészi célokra váltani a lélek gyermeki álmait; s mikor az ötvenes évek elején hazajött, már kész arcát fordíthatta az itt talált valóságnak. Éppen ezért lát Tüskés az ő életében s művészetében kortársainál kevesebb okot törésre; a falujába haza-hazalátogató költő megdöbbenését elvek és valóság durva ütközésén mindenesetre hamar fölvaltotta a kiütkezés — és találás — társakra lelő biztonsága. Az új magyar irodalom főbb vonásait lényegében máig meghatározó *Új hang*-osok között Juhász Ferenc és ő formálják meg leginkább az új magyar vers hangját; hosszú verseik különös képeket görgető sorainak szuggesztív fensége alól még a már kész költők se igen vonhatták ki magukat, s egyáltalában nem túloz Tüskés, mikor minduntalan Ady-párhuzamokra utal. Nagy László hatós szómágiája ugyanis a költészet fénykörébe emelt egy ősrégi jel- és jelképvilágot, hogy itt, mint valami hirtelen megnyílt új élőhelyen, szétsugározhassék egy új poézis változatossága. Tüskés persze joggal figyelmeztet a hatás erősségéből és egyetemességéből eredő epigonizmus veszélyeire; de látja azt is, hogy az új poétai tájon miként találunk majd csalhatatlanul önnön hangjukra Kányádi, Kormos, Szilágyi Domokos, Csoóri...

5. Tüskés a pályatárs kompetenciájával és mégis elfogulatlanul regisztrálja a kritika reagálását. A kritikai reagálások regisztrálása képezi tulajdonképpen könyve irodalomtörténeti gerincét. Tudja Tüskés jól, hogy Nagy László — a legtöbb genuin alkotóhoz hasonlóan — nemigen adott kritikákra és recenziókra; de nem is a költőt minősíti vagy akár jellemzi ő a kritikákkal, hanem inkább a kritikát méri meg azzal, hogy miként viszonyult Nagy Lászlóhoz. Így kap például kiemelkedően jeles osztályzatot Sőtér, aki már a legelső versek alapján meglátta Nagy Lászlóban — 1948-ban! — „a fiatal nemzedék talán legkészebb, leginkább atmoszférát teremtő, kifejezési eszközökben a legváltozatosabb és legfelszabadultabb, áttörően konkrét költője-t.” Említi aztán Tüskés — rendszerint név nélkül — a hosszú „egyfelől-másfelől” korszak óvatos vitézeit is, hogy aztán megértesse, miként alakult ki napjaink Nagy László-kritikájának feltétel nélkül elismerő hangja.

6. Tehetség és társadalom. Tüskés Nagy Lászlójának igazi trouvaille-a azonban hőse patrónusainak, társainak, teremtő barátságainak, tisztelői egyre táguló körének bemutatása. Szerkesztőként s írók-költők barátjaként jól megtanulhatta Tüskés, hogy irodalom és költészet egyszerűen nem létezhet légüres térben, íghát biográfusként is ehhez a tapasztalathoz igazodik. Tudja jól, mit jelent az, hogy a fiatal népi kollégistáért mindjárt legelső verseinek megjelenésekor Veres Péter küldött miniszteri autót, s hogy később a kritika sanda „másfelől”-jeitől Déry Tibor hatós szava védte meg. Tudja jól az irodalompolitikában járatos Tüskés, hogy a tehetség is egyfajta hátrányos helyzet, ami kellő védelem híján könnyen elvadul, s a világ s önmaga ellen fordul. Legfőbb előnye azonban, hogy érzékeli és érzékeltetni tudja a szellemi cseppképződés ama érzékeny és rejtett mechanizmusait, amik megteremthetik elsőrendű tehetségek kicsi csapatait, s kedvező külső feltételek esetén tisztító és termékenyítő zivatarok magjaivá avathatják őket. Juhász Ferenc, Hantai Simon, Vigh Tamás, Kormos István már ifjan is markáns vonásainak fölillantása az ifjú költő és festőnövendék barátságának vonatában, a gazdagon és akkor még funkcionálisan tagolt folyóiratmezőnyből a Nagy László indulása szempontjából elsőrendűen fontos akkori *Valóság* részesletes bemutatása, majd később a Kondor Bélával ezernyi művészi és emberi szálon szövődő barátság értő elemzése, az egymásban önmagunkra ismerés hasonlíthatatlan örömeinek pompás érzékeltetése a Sütő Andrással való találkozás leírásában, azután Csoóri, Kiss Ferenc, Kormos féltő hűsége... Ne féljünk leírni: Tüskés Nagy Lászlójából egy újabb magyar irodalmi reformkor — ötödik immár vagy hatodik? — ismerősen új vonásai sejlenek elé.

7. Eddig főként az irodalomtörténész Tüskést dicsértem, ideje, kapjon néhány szót az író is. A végire hagytam, mert az író Tüskés leginkább Nagy László végső éveinek-hónapjainak leírásában érhető tetten. Látjuk a Szilágyi Domokos temetésére siető nagy költő fedetlen ősz fejét, barázdákkal dúltan is harmóniákat ígéző arcvonásait, szinte halljuk botjának koppanását a tél eleji havas esőben, és a túlélők szomorú tudásával borzonghatunk a Kormos készítette tévéinterjú nekünk múltat, nekik jövőt felidéző képein... Aztán újból átveszi a szót az irodalomtörténész, s megrajzolja nagy vonalakkal a költő utóéletét.

8. Hiányokat az ilyen úttörő monográfiával szemben persze mindig könnyű felsorolni. Jelen recenzens például nem érti, miért nincsen még csak megemlítve se az ötvenéves költőt ünneplő *Tiszatáj*-szám? Mások meg nyilván mást fognak hiányolni. Mindez azonban semmit le nem vonhat a monográfia értékéből. Tüskés — a fenti hét pontban végül is ezt próbáltam igazolni — megtalálta, megint megtalálta a feladatához illő megoldást, elibénk teríti könyvében Mérték és Mű kibontott harmóniáját. (*Szépirodalmi*.)

VEKERDI LÁSZLÓ

Küzdelem a teljességért

TORNAI JÓZSEF: A TÖBBSZEMÉLYES ÉN, VERES PÉTER-ÉNEKEK

Az újabb költészet szinte mindig sajátos „metaköltészet” is, a költő általában nem éri be az alkotó munkával, e munka célját és értelmét is meg akarja határozni. Tornai Józseftől is ismerünk ilyen meghatározásokat, egy korábbi nyilatkozatában például a következőkben jelöli meg a költészet küldetését és a költő feladatát: „Hiába is tagadnám: a költészet ma az a pucér